

ಮೂರ್ತಿರಾಯರ ಲಲಿತ ಪ್ರಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನವೀಯತೆ

ಎಂ.ಜಿ. ಮುಜಾಹಿದ್ ಪಾಷ

ಸಂಶೋಧನಾ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ ಹಾಗೂ ಸಹಾಯಕ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕ
ಕನ್ನಡ ವಿಭಾಗ, ಮಹಾರಾಣಿ ಮಹಿಳಾ ಕಲಾ ಕಾಲೇಜು, ಮೈಸೂರು

ಸಾರಾಂಶ

ಕನ್ನಡ ಲಲಿತ ಪ್ರಬಂಧ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಪ್ರೌಢ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಒಯ್ದ ಪ್ರಮುಖ ಲೇಖಕರಲ್ಲಿ ಎ.ಎನ್. ಮೂರ್ತಿರಾವ್ (೧೯೦೦-೨೦೦೩) ಅಗ್ರಗಣ್ಯರು. 'ಹಗಲುಗನಸುಗಳು', 'ಅಲೆಯುವ ಮನ', 'ಮಿನುಗು ಮಿಂಚು', ಮೊದಲಾದ ಸಂಕಲನಗಳಲ್ಲಿನ ಅವರ ಪ್ರಬಂಧಗಳು ಬರಿಯ ಹಾಸ್ಯ ಅಥವಾ ಲಘು ಮನರಂಜನೆಗೆ ಸೀಮಿತವಾಗದೆ, ಮನುಷ್ಯ ಸಂಬಂಧಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮತೆಯನ್ನೂ, ಸಾಮಾನ್ಯ ಬದುಕಿನ ಘನತೆಯನ್ನೂ ದಾಖಲಿಸುವ ಮಾನವಕೇಂದ್ರಿತ ಬರವಣಿಗೆಯಾಗಿ ರೂಪುಗೊಂಡಿವೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಲೇಖನವು ಮೂರ್ತಿರಾಯರ ಲಲಿತ ಪ್ರಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಂಡಿರುವ ಮಾನವೀಯತೆಯ ವಿವಿಧ ಆಯಾಮಗಳನ್ನು — ಆತ್ಮಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ, ಸಹಾನುಭೂತಿ, ನೋಯಿಸದ ಹಾಸ್ಯ, ಕೌಟುಂಬಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳ ಚಿತ್ರಣ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಅಸಮಾನತೆಯ ಬಗೆಗಿನ ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕ ನಿಲುವು, ಜೀವಕಾರುಣ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಹಿಷ್ಣುತೆ — ಗುರುತಿಸಿ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುತ್ತದೆ. ಮೂರ್ತಿರಾಯರ ಮಾನವೀಯತೆ ಉಪದೇಶಾತ್ಮಕವಾಗಿರದೆ ಶೈಲಿಯ ಒಳಗಿನಿಂದಲೇ ಹೊಮ್ಮುವ ಗುಣವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಈ ಅಧ್ಯಯನದ ಪ್ರಮುಖ ನಿಲುವು.

ಪ್ರಮುಖ ಪದಗಳು(Keywords) : ಲಲಿತ ಪ್ರಬಂಧ, ಎ.ಎನ್. ಮೂರ್ತಿರಾವ್, ಮಾನವೀಯತೆ, ನವೋದಯ ಗದ್ಯ, ವೈಚಾರಿಕತೆ, ಜೀವಕಾರುಣ್ಯ, ಕನ್ನಡ ಪ್ರಬಂಧ ಸಾಹಿತ್ಯ.

೧. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ

ಕನ್ನಡ ಗದ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಲಲಿತ ಪ್ರಬಂಧ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಪ್ರಕಾರ. ಇಲ್ಲಿ ಲೇಖಕ ತನ್ನ 'ನಾನು'ವನ್ನು ಮರೆಮಾಚದೆ ಓದುಗನ ಮುಂದೆ ತೆರೆದಿಡುತ್ತಾನೆ; ವಿಷಯದ ಗಂಭೀರತೆಗಿಂತ ನಿರೂಪಣೆಯ ಆತ್ಮೀಯತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ. ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮಾಂಟೇನ್, ಚಾರ್ಲ್ಸ್ ಲ್ಯಾಂಬ್, ರಾಬರ್ಟ್ ಲಿಂಡ್ ಮೊದಲಾದವರ ಪ್ರಬಂಧ ಪರಂಪರೆಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಬಂದ ಈ ಪ್ರಕಾರ, ನವೋದಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇಸಿ ಸಂವೇದನೆಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡು ಸ್ವತಂತ್ರ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಗಳಿಸಿಕೊಂಡಿತು.

ಈ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಎ.ಎನ್. ಮೂರ್ತಿರಾಯರ ಪಾತ್ರ ನಿರ್ಣಾಯಕ. ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರಾಗಿದ್ದ ಅವರು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಪ್ರಬಂಧ ಪರಂಪರೆಯ ರೂಪ ಮತ್ತು ಶಿಸ್ತನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತಿದ್ದರು; ಆದರೆ ಅವರ ಪ್ರಬಂಧಗಳ ಜೀವದ್ರವ್ಯ ಮಾತ್ರ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನದು — ಅಗ್ರಹಾರದ ಬೀದಿ, ಸಂಸಾರದ ಒಳಗುಟ್ಟು, ಶಾನುಭೋಗನ ಆತಂಕ, ಗೃಹಿಣಿಯ ದಿನಚರಿ, ಹಳ್ಳಿಯ ಹಬ್ಬ. ಈ ದೇಸಿ ವಸ್ತುವಿನ ಮೂಲಕವೇ ಅವರು ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಮಾನವೀಯ ಸತ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಿಸುತ್ತಾರೆ.

'ಮಾನವೀಯತೆ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಈ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ವಿಶಾಲ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಕೇವಲ ಕರುಣೆ ಅಥವಾ ಪರೋಪಕಾರವಲ್ಲ; ಬದಲಿಗೆ (ಅ) ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನ ಅನುಭವವನ್ನು ತನ್ನದೆಂಬಂತೆ ಗ್ರಹಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, (ಆ) ಮನುಷ್ಯನ ದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸದೆ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಔದಾರ್ಯ, (ಇ) ಯಾವುದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕಿಂತ ಜೀವಂತ ಮನುಷ್ಯನನ್ನೇ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಮೌಲ್ಯದೃಷ್ಟಿ — ಇವುಗಳ ಒಟ್ಟು ಮೊತ್ತ.

೨. ಸಂಶೋಧನೆಯ ಉದ್ದೇಶ ಮತ್ತು ವಿಧಾನ

ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನದ ಉದ್ದೇಶಗಳು ಈ ಕೆಳಗಿನಂತಿವೆ:

- ಮೂರ್ತಿರಾಯರ ಲಲಿತ ಪ್ರಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನವೀಯತೆ ಯಾವ ಯಾವ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗೊಂಡಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಗುರುತಿಸುವುದು.
- ಅವರ ಹಾಸ್ಯಪ್ರಜ್ಞೆ ಮತ್ತು ಮಾನವೀಯತೆಯ ನಡುವಿನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುವುದು.
- ಅವರ ವೈಚಾರಿಕ ನಿಲುವು ಮತ್ತು ಮಾನವಕೇಂದ್ರಿತ ದೃಷ್ಟಿಕೋನದ ಪರಸ್ಪರ ಪೂರಕತೆಯನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸುವುದು.
- ಕನ್ನಡ ಪ್ರಬಂಧ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಮಾನವೀಯ ದನಿಯ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಮೌಲ್ಯಮಾಪನ ಮಾಡುವುದು.

ಅಧ್ಯಯನ ವಿಧಾನ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪಠ್ಯಕೇಂದ್ರಿತ ಮತ್ತು ವಿಶ್ಲೇಷಣಾತ್ಮಕ. ಮೂರ್ತಿರಾಯರ 'ಸಮಗ್ರ ಲಲಿತ ಪ್ರಬಂಧಗಳು' ಸಂಕಲನವನ್ನು ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಆಕರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು, ಅವರ ಆತ್ಮಚರಿತ್ರೆ 'ಸಂಜೆಗಣ್ಣಿನ ಹಿನ್ನೋಟ' ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿಚಿತ್ರ ಸಂಕಲನ 'ಚಿತ್ರಗಳು-ಪತ್ರಗಳು' ಗಳನ್ನು ಪೂರಕ ಆಕರಗಳಾಗಿ ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಜೊತೆಗೆ ಕನ್ನಡ ಪ್ರಬಂಧ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕುರಿತ ವಿಮರ್ಶಾ ಗ್ರಂಥಗಳ ನೆರವನ್ನೂ ಪಡೆಯಲಾಗಿದೆ.

೩. ಲಲಿತ ಪ್ರಬಂಧ ಮತ್ತು ಮಾನವೀಯತೆಯ ಸಹಜ ಸಂಬಂಧ

ಲಲಿತ ಪ್ರಬಂಧದ ರೂಪವೇ ಮಾನವೀಯತೆಗೆ ಪೂರಕವಾದದ್ದು. ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರಗಳ ಮೂಲಕ, ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಮೆಗಳ ಮೂಲಕ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಬರುವ ಲೇಖಕನ ಜೀವನದೃಷ್ಟಿ, ಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗಿ, ಮಾತುಕತೆಯ ಧಾಟಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಪ್ರಬಂಧಕಾರ ಓದುಗನನ್ನು ಸಮಾನ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಮಾತನಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ; ಉಪದೇಶಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಈ ಸಮಾನತೆಯೇ ಮಾನವೀಯ ಸಂವಾದದ ಮೊದಲ ಷರತ್ತು.

ಮೂರ್ತಿರಾಯರು ಈ ರೂಪದ ಸಾಧ್ಯತೆಯನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಂಡವರು. ಅವರ ಪ್ರಬಂಧದ ಪ್ರಾರಂಭ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಪ್ರಸಂಗದಿಂದ — ಎಲ್ಲಿಯೋ ಕಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿ, ಕೇಳಿದ ಮಾತು, ನಡೆದ ಘಟನೆ. ಆ ಬಿಂದುವಿನ ಸುತ್ತ ಅವರ ವಿಚಾರ ಸುರುಳಿಯಂತೆ ಬೆಳೆಯುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಓದುಗನಿಗೆ ಉಳಿಯುವುದು ಒಂದು ತೀರ್ಪಲ್ಲ, ಒಂದು ಒಳನೋಟ. ತೀರ್ಪು ಕೊಡದಿರುವುದೇ ಅವರ ಮಾನವೀಯತೆಯ ಮೊದಲ ಲಕ್ಷಣ.

೪. ಮಾನವೀಯತೆಯ ಆಯಾಮಗಳು: ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ

೪.೧ ಆತ್ಮಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ ಮತ್ತು ಸ್ವವಿಮರ್ಶೆ

ಮೂರ್ತಿರಾಯರ ಬರವಣಿಗೆಯ ಅತ್ಯಂತ ಗಮನಾರ್ಹ ಗುಣ ಆತ್ಮವಂಚನೆಯ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅನುಪಸ್ಥಿತಿ. ತಮ್ಮ ಸಣ್ಣತನಗಳನ್ನು, ಪೂರ್ವಗ್ರಹಗಳನ್ನು, ಅಸಹನೆಯ ಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಅವರು ಮುಚ್ಚಿಡುವುದಿಲ್ಲ; ಬದಲಿಗೆ ತಮ್ಮ ಮೇಲೆಯೇ ಮೊದಲ ವ್ಯಂಗ್ಯದ ಬಾಣ ಬಿಡುತ್ತಾರೆ. 'ಅಪರವಯಸ್ಕನ ಅಮೆರಿಕಾ ಯಾತ್ರೆ'ಯಲ್ಲಿ ಮಗನ ಅಂತರ್ಜಾತೀಯ, ಅಂತರ್ದೇಶೀಯ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ತಮ್ಮ ಒಪ್ಪಿಗೆ ಇರಲಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ದಾಖಲಿಸಿಯೂ, ಮುಂದೆ ಆ ಸೊಸೆಯನ್ನು ಮನೆಗೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಆದ್ರ್ವ ಕ್ಷಣವನ್ನೂ ಅಷ್ಟೇ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಈ ಸ್ವವಿಮರ್ಶೆ ಮಾನವೀಯತೆಯ ಬೇರು. ತನ್ನ ದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲ ಮನಸ್ಸು ಮಾತ್ರ ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ದೌರ್ಬಲ್ಯವನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸಬಲ್ಲದು. ಮೂರ್ತಿರಾಯರ ಪ್ರಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಎಂದೂ 'ಖಳ'ರಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಇದೇ ಕಾರಣ.

೪.೨ ಸಾಮಾನ್ಯ ಮನುಷ್ಯನ ಘನತೆ

ಮೂರ್ತಿರಾಯರ ಪ್ರಬಂಧಗಳ ನಾಯಕರು ರಾಜರೂ ಅಲ್ಲ, ಸಾಧಕರೂ ಅಲ್ಲ. ಅವರು ಶಾನುಭೋಗರು, ಗುಮಾಸ್ತರು, ಶಾಲಾ ಮಾಸ್ತರರು, ಅಡುಗೆ ಮನೆಯ ಗೃಹಿಣಿಯರು, ಬೀದಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು. ಇವರ ಸಣ್ಣ ಆಸೆಗಳು, ಸಣ್ಣ ಭಯಗಳು, ಸಣ್ಣ ಜಂಭಗಳು — ಇವನ್ನೆಲ್ಲ ಲೇಖಕರು ಅಪಹಾಸ್ಯದ ವಸ್ತುವಾಗಿ ಬಳಸದೆ, ಜೀವನದ ಸಹಜ ಸೊಗಸೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

'ಲಲಿತೆಯ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ', 'ದಿವಾನಖಾನೆಯ ಅಂದಚಂದ' ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಯ ಪ್ರಪಂಚದ ಅವಶ್ಯಕತೆಗಳ ಚೌಕಟ್ಟು ಸಂಸಾರದ ಪ್ರೀತಿ-ಪ್ರೇಮಗಳಿಗೆ ಹೇಗೆ ಅಡ್ಡಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಸಂಘರ್ಷ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಲೇಖಕರ ಸಹಾನುಭೂತಿ ಇರುವುದು ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಒತ್ತಡದಲ್ಲಿ ಸಿಲುಕಿದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಮನುಷ್ಯನ ಪರವಾಗಿ. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಪೂರ್ವ ಮೈಸೂರು ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಮಧ್ಯಮವರ್ಗದ ಬದುಕಿನ ಆರ್ಥಿಕ ಇಕ್ಕಟ್ಟುಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ದಾಖಲಾಗಿವೆ.

೪.೩ ನೋಯಿಸದ ಹಾಸ್ಯ: ಮಾನವೀಯತೆಯ ಸಾಧನ

ಹಾಸ್ಯ ಮೂರ್ತಿರಾಯರ ಪ್ರಬಂಧಗಳ ಪ್ರಾಣ. ಆದರೆ ಅವರ ಹಾಸ್ಯ ವ್ಯಂಗ್ಯದ ಚೂಪಿಗಿಂತ ತಿಳಿಯಾದ ಸ್ಥಿತಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರ. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ವಿಡಂಬನೆ ಬಹುಪಾಲು ಗೇಲಿಯಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವ ಅಪಾಯವಿದೆ; ಮೂರ್ತಿರಾಯರ ಹಾಸ್ಯ ಆ ಗಡಿಯನ್ನು ದಾಟುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರು ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನಲ್ಲ, ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಹಾಸ್ಯದ ವಸ್ತುವಾಗಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಇದಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಷ್ಠ ನಿದರ್ಶನ 'ವ್ಯಾಘ್ರಗೀತೆ' ಪ್ರಬಂಧ. ಹುಲಿಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮರದ ಸುತ್ತ ಕುಲಾಲಚಕ್ರದಂತೆ ತಿರುಗುತ್ತಿರುವ ಶಾನುಭೋಗರ ದೈಹಿಕ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದವಾಗಿದೆ; ಆದರೆ ಆ ಹಾಸ್ಯ ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಘನತೆಯನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಬದಲಿಗೆ ಪ್ರಬಂಧದ ಒಂದು ಹಂತದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಕನ ಮನಸ್ಸು "ಹುಲಿ ಈಗ ಎಷ್ಟು ಹಸಿದಿರಬೇಕು" ಎಂಬತ್ತ ಹೊರಳುತ್ತದೆ. ತನ್ನನ್ನೇ ತಿನ್ನಲು ಬಂದ ಪ್ರಾಣಿಯ ಹಸಿವನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸಬಲ್ಲ ಈ ಮನಸ್ಸು — ಇದೇ ಮೂರ್ತಿರಾಯರ ಮಾನವೀಯತೆಯ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆ. ಇಲ್ಲಿ ಭಯ, ಹಾಸ್ಯ ಮತ್ತು ಅನುಕಂಪ ಮೂರೂ ಒಂದೇ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಸಹಬಾಳ್ವೆ ನಡೆಸುತ್ತವೆ.

೪.೪ ಕೌಟುಂಬಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳ ಚಿತ್ರಣ

ಸಂಸಾರ ಜೀವನ ಮೂರ್ತಿರಾಯರ ಪ್ರಬಂಧಗಳ ನೆಚ್ಚಿನ ಕ್ಷೇತ್ರ. ಪತಿ-ಪತ್ನಿಯ ಸಣ್ಣ ಜಗಳಗಳು, ಮಕ್ಕಳ ಹಠ, ಬಂಧುಗಳ ಬರುವಿಕೆ, ಮನೆಯ ಆರ್ಥಿಕ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರ — ಇವು ಬರಿಯ ವಿನೋದದ ಸಾಮಗ್ರಿಯಾಗದೆ ಮನುಷ್ಯ ಸಂಬಂಧಗಳ ಸಂಕೀರ್ಣತೆಯ ಅಧ್ಯಯನವಾಗುತ್ತವೆ. ಪತ್ನಿ ಜಯಮ್ಮನವರ ಅಕಾಲಿಕ ಅಗಲಿಕೆಯ ನಂತರ ಬರೆದ ಬರಹಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಆದ್ಯತೆ ಇನ್ನಷ್ಟು ಗಾಢವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ವಿಮರ್ಶಕರು ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗಮನಾರ್ಹ ಸಂಗತಿಯೆಂದರೆ ಅವರ ಪ್ರಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಪಾತ್ರಗಳು ಹಾಸ್ಯದ ವಸ್ತುವಾಗಿ ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ಕಾಲದ ಬಹುತೇಕ ಪುರುಷ ಪ್ರಬಂಧಕಾರರ ಬರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಂಡತಿ ಒಂದು ವಿನೋದದ ಸಾಧನವಾಗಿ ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಮೂರ್ತಿರಾಯರು ಆಕೆಯನ್ನು ತನ್ನದೇ ಆದ ಬುದ್ಧಿ, ಆಸೆ ಮತ್ತು ಘನತೆಯುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದು ಪ್ರಗತಿಪರ ನಿಲುವಿನ ಸೂಚಕ.

೪.೫ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅಸಮಾನತೆಯ ಬಗೆಗಿನ ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕ ನಿಲುವು

ಮೂರ್ತಿರಾಯರು ಸುಧಾರಣಾವಾದಿ ಘೋಷಣೆಗಳ ಲೇಖಕರಲ್ಲ. ಆದರೆ ಜಾತಿಯ ಬಿಗಿ, ಮಡಿ-ಮೈಲಿಗೆಯ ಆಚರಣೆ, ಮೂಢನಂಬಿಕೆ, ಶಿಕ್ಷಣ ಪದ್ಧತಿಯ ಲೋಪಗಳು — ಇವುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅವರ ಪ್ರಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟ ಅಸಮ್ಮತಿಯಿದೆ. ಈ ಅಸಮ್ಮತಿ ಆಕ್ರೋಶದ ರೂಪ ತಾಳದೆ ಮೃದುವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಯ ರೂಪ ತಾಳುತ್ತದೆ, ಮತ್ತು ಆ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಅದು ಹೆಚ್ಚು ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಅವರ ಟೀಕೆ ಸದಾ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಮೇಲಿನದೇ ವಿನಾ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮೇಲಿನದಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಮಹತ್ವದ ಅಂಶ. ಮೂಢನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಆಚರಿಸುವ ಮುದುಕಿಯನ್ನು ಅವರು ಅಪಹಾಸ್ಯ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ; ಆ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಆಕೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊರಿಸಿದ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಮಾನವೀಯ ವೈಚಾರಿಕತೆಯ ಮಾದರಿ.

೪.೬ ವೈಚಾರಿಕತೆ ಮತ್ತು ಮಾನವಕೇಂದ್ರಿತ ದೃಷ್ಟಿ

ಮೂರ್ತಿರಾಯರ ನಿರೀಶ್ವರವಾದ ಅವರ ಮಾನವೀಯತೆಗೆ ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲ, ಬದಲಿಗೆ ಅದರ ತಾರ್ಕಿಕ ಮುಂದುವರಿಕೆ. ದೇವರಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವಾಗ ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವುದು ಸಂತೋಷವಲ್ಲ, ವಿಷಾದ ಎಂದು ಅವರು ದಾಖಲಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕರುಣಾರ್ಥ ಹೃದಯದ ದೇವರೊಬ್ಬನಿದ್ದರೆ ಆತ ಮನುಕುಲಕ್ಕೆ ಬೇಕೇಬೇಕು ಎಂಬ ಅವರ ನಿಲುವು, ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕಿಂತ ಮನುಷ್ಯನ ಸಂಕಟವೇ ಅವರಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಎಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಈ ದೃಷ್ಟಿಕೋನ ಪ್ರಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ — ಸಂತೋಷವೇ ದೇವರು ಎಂಬ ನಿಲುವಿನಲ್ಲಿ. ಸಂಗೀತ, ಸ್ನೇಹ, ಓದು, ಸಂಸಾರದ ಸಣ್ಣ ಸಂಭ್ರಮ — ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವನದ ಸಾರ್ಥಕತೆಯನ್ನು ಕಾಣುವ ಈ ಜೀವನಪ್ರೀತಿ ಅವರ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಬಂಧಗಳ ಒಳದನಿಯಾಗಿದೆ.

೪.೭ ಜೀವಕಾರುಣ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಹಿಷ್ಣುತೆ

ಮಾನವೀಯತೆ ಮೂರ್ತಿರಾಯರಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನಿಗಷ್ಟೇ ಸೀಮಿತವಾಗಿಲ್ಲ. ಹಸಿದ ಹುಲಿಯ ಬಗೆಗಿನ ಅನುಕಂಪ, ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸಣ್ಣ ವಿವರಗಳ ಬಗೆಗಿನ ಆಸಕ್ತಿ — ಇವು ವಿಶಾಲ ಜೀವಕಾರುಣ್ಯದ ಸೂಚಕಗಳು. ಅದೇ ರೀತಿ, ವಿದೇಶ ಪ್ರವಾಸದ ಬರಹಗಳಲ್ಲಿ ಅವರು ಅನ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ತೀರ್ಪಿನ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡದೆ ಕುತೂಹಲದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡುತ್ತಾರೆ. ಭಾರತೀಯ ಮತ್ತು ಅಮೆರಿಕನ್ ಬದುಕಿನ ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಶ್ರೇಷ್ಠ-ಕನಿಷ್ಠವೆಂದು ವರ್ಗೀಕರಿಸದೆ ಪರಸ್ಪರ ಅರ್ಥೈಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದ ಭಿನ್ನತೆಗಳೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಈ ಮನೋಧರ್ಮ ನಿಜವಾದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಹಿಷ್ಣುತೆ.

೪.೮ ಸ್ನೇಹ, ಕೃತಜ್ಞತೆ ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿಚಿತ್ರಣದ ಔದಾರ್ಯ

ಮಾನವೀಯತೆಯ ಮತ್ತೊಂದು ಮುಖ ಮೂರ್ತಿರಾಯರ ಸ್ನೇಹಪ್ರಜ್ಞೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ತೀ.ನಂ. ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯ, ಪು.ತಿ.ನ., ನಾ. ಕಸ್ತೂರಿ, ಡಿ.ಎಲ್. ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ ಮೊದಲಾದವರೊಂದಿಗಿನ ಒಡನಾಟವನ್ನು ಅವರು ತಮ್ಮ ಬರಹಗಳಲ್ಲಿ ದಾಖಲಿಸಿರುವ ರೀತಿ ಗಮನಾರ್ಹ. 'ಚಿತ್ರಗಳು-ಪತ್ರಗಳು' ಕೃತಿಯಲ್ಲಿನ ಹನ್ನೆರಡು ವ್ಯಕ್ತಿಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಸ್ತುನಿಷ್ಠ ವಿಮರ್ಶೆ ಇದೆ, ಆದರೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಅಗೌರವದ ಸೋಂಕಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ವಿಮರ್ಶಕರು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಒಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ಮತ್ತು ಅವನ ದುರ್ಬಲ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಏಕೆ ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸಬೇಕು ಎಂಬ ಪಾಠವನ್ನು ಅವರನ್ನು ಭೇಟಿಯಾದವರೆಲ್ಲ ಕಲಿಯುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂಬ ಸಮಕಾಲೀನರ ಸಾಕ್ಷ್ಯ ಈ ವ್ಯಕ್ತಿಚಿತ್ರಣದ ಔದಾರ್ಯ ಬರವಣಿಗೆಯ ತಂತ್ರವಲ್ಲ, ಬದುಕಿನ ಧೋರಣೆಯೇ ಆಗಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಗುರುಗಳ ಬಗ್ಗೆ, ಹಿರಿಯರ ಬಗ್ಗೆ ಅವರು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಕೃತಜ್ಞತೆ ಔಪಚಾರಿಕವಲ್ಲ; ಅದು ತಾನು ಬೆಳೆದದ್ದು ಇತರರ ನೆರವಿನಿಂದ ಎಂಬ ವಿನಯದ ಅರಿವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು.

೫. ಶೈಲಿ ಮತ್ತು ಮಾನವೀಯತೆಯ ಅವಿನಾಭಾವ ಸಂಬಂಧ

ಮೂರ್ತಿರಾಯರ ಮಾನವೀಯತೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ 'ವಿಷಯ'ವಲ್ಲ; ಅದು ಅವರ ಶೈಲಿಯ ಗುಣವೇ ಆಗಿದೆ. ಈ ಕೆಳಗಿನ ಶೈಲಿ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಅವರ ಮಾನವೀಯ ದೃಷ್ಟಿಯ ಭಾಷಿಕ ರೂಪಗಳಾಗಿವೆ:

- ಸಂಭಾಷಣಾತ್ಮಕ ಧಾಟಿ — ಓದುಗನನ್ನು ಶಿಷ್ಯನಾಗಿಯಲ್ಲ, ಗೆಲೆಯನಾಗಿ ಸಂಬೋಧಿಸುವ ಕ್ರಮ.
- ಪ್ರಥಮ ಪುರುಷ ನಿರೂಪಣೆ — ಲೇಖಕ ತನ್ನನ್ನೂ ಚಿತ್ರಣದೊಳಗೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸಮಾನತೆ.
- ಅಂಡರ್‌ಸ್ಟೇಟ್‌ಮೆಂಟ್ (ಸೂಚ್ಯೋಕ್ತಿ) — ಭಾವಾತಿರೇಕವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ, ಓದುಗನಿಗೇ ಭಾವಿಸಲು ಅವಕಾಶ ಬಿಡುವ ಸಂಯಮ.
- ಸರಳ ದೇಸಿ ಪದಗಳ ಬಳಕೆ — ಪಾಂಡಿತ್ಯ ಪ್ರದರ್ಶನವಿಲ್ಲದ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ದಕ್ಕುವ ಗದ್ಯ.
- ತೀರ್ಪು ನೀಡದೆ ಮುಗಿಸುವ ಮುಕ್ತಾಯ — ಓದುಗನ ವಿವೇಚನೆಯ ಮೇಲಿನ ವಿಶ್ವಾಸ.

ಈ ಶೈಲಿಯ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿಯೇ ಅವರ ಪ್ರಬಂಧಗಳನ್ನು ಓದಿದ ಮೇಲೆ ಓದುಗನಿಗೆ ಉಳಿಯುವುದು ಮಾಹಿತಿಯಲ್ಲ, ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಸ್ತಾರ. ಪ್ರಬಂಧ ಓದಿದ ನಂತರವೂ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮೆಲುಕು ಹಾಕಬೇಕೆನಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗೆ ಇದೇ ಕಾರಣ.

೬. ತೌಲನಿಕ ಟಿಪ್ಪಣಿ

ಕನ್ನಡ ಲಲಿತ ಪ್ರಬಂಧ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಗೊರೂರು ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ಅಯ್ಯಂಗಾರ್, ಎ.ಎಸ್. ಮೂರ್ತಿ, ಹಾ.ಮಾ. ನಾಯಕ, ಟಿ. ಸುನಂದಮ್ಮ ಮೊದಲಾದವರ ಜೊತೆ ಮೂರ್ತಿರಾಯರನ್ನು ಇಟ್ಟು ನೋಡಿದಾಗ ಒಂದು ವ್ಯತ್ಯಾಸ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಗೊರೂರರಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮ ಜೀವನದ ವರ್ಣರಂಜಿತ ಚಿತ್ರಣ ಪ್ರಧಾನವಾದರೆ, ಹಾ.ಮಾ. ನಾಯಕರಲ್ಲಿ ವಿದ್ವತ್ತಿನ ಲವಲವಿಕೆ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಮೂರ್ತಿರಾಯರಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಎಲ್ಲದರ ಜೊತೆಗೆ ಸತತವಾದ ಆತ್ಮಪರೀಕ್ಷೆಯ ಎಳೆ ಹರಿಯುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಅವರ ಮಾನವೀಯತೆಗೆ ಚಿಂತನಶೀಲ ಆಳವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಇನ್ನೊಂದು ಬಗೆಯ ತೌಲನಿಕ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೂ ಇಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶವಿದೆ. ನಂತರದ ತಲೆಮಾರಿನ ಪ್ರಬಂಧಕಾರ್ತಿಯರು — ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಭುವನೇಶ್ವರಿ ಹೆಗಡೆ — ಮೂರ್ತಿರಾಯರು ರೂಪಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಆತ್ಮೀಯ, ಆತ್ಮಕಥನಾತ್ಮಕ ದನಿಯನ್ನು ಸ್ತ್ರೀ ಅನುಭವದ ನೆಲೆಯಿಂದ ಮುಂದುವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮಾನವೀಯತೆಯ ಈ ಪ್ರಸರಣವನ್ನು ಗುರುತಿಸುವುದು ಪ್ರಬಂಧ ಪ್ರಕಾರದ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಫಲಪ್ರದ ದಿಕ್ಕು.

2. ಸಂಶೋಧನಾ ಫಲಿತಾಂಶಗಳು

- ಮೂರ್ತಿರಾಯರ ಲಲಿತ ಪ್ರಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನವೀಯತೆ ಘೋಷಿತ ಸಂದೇಶವಾಗಿ ಬರದೆ, ನಿರೂಪಣಾ ಶೈಲಿಯ ಒಳಗಿನಿಂದಲೇ ಹೊಮ್ಮುತ್ತದೆ.
- ಅವರ ಹಾಸ್ಯ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಗುರಿಯಾಗಿಸದೆ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಗುರಿಯಾಗಿಸುವುದರಿಂದ ಮಾನವೀಯತೆ ಕುಂದದೆ ಉಳಿಯುತ್ತದೆ.
- ಆತ್ಮಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ ಮತ್ತು ಸ್ವಾಮಿಮರ್ಶೆ ಅವರ ಮಾನವೀಯ ದೃಷ್ಟಿಯ ಮೂಲ ತಳಹದಿ.
- ಅವರ ವೈಚಾರಿಕತೆ ಮಾನವಕೇಂದ್ರಿತ ಸ್ವರೂಪದ್ದಾಗಿದ್ದು, ನಿರೀಶ್ವರವಾದವೂ ಮನುಷ್ಯನ ಸಂಕಟದ ಬಗೆಗಿನ ಕಾಳಜಿಯಿಂದಲೇ ಪ್ರೇರಿತವಾಗಿದೆ.
- ಮಾನವೀಯತೆಯ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ದಾಟಿ ಪ್ರಾಣಿ, ಪ್ರಕೃತಿ ಮತ್ತು ಅನ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳವರೆಗೂ ವಿಸ್ತರಿಸಿದೆ.
- ಸಾಮಾಜಿಕ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿ ಮತ್ತು ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ನೋಡುವ ವಿವೇಕ ಅವರ ವಿಶಿಷ್ಟ ಕೊಡುಗೆ.

೮. ಉಪಸಂಹಾರ

ಎ.ಎನ್. ಮೂರ್ತಿರಾಯರ ಲಲಿತ ಪ್ರಬಂಧಗಳು ಕನ್ನಡ ಗದ್ಯಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ದೊಡ್ಡ ಕೊಡುಗೆ ಶೈಲಿಯ ಸೊಗಸಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ಒಂದು ಮಾನವೀಯ ದೃಷ್ಟಿಕೋನ. ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಆದರ್ಶೀಕರಿಸದೆ, ಅವನ ದೌರ್ಬಲ್ಯಗಳನ್ನು ಅಪಹಾಸ್ಯ ಮಾಡದೆ, ಇರುವಂತೆಯೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಪ್ರೀತಿಸುವ ಈ ದೃಷ್ಟಿ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಪರೂಪ.

ಶತಮಾನದ ಹೊಸ್ತಿಲಲ್ಲಿ ನಿಂತು ನೋಡಿದಾಗ, ಈ ಮಾನವೀಯತೆ ಬರಿಯ ಸಾಹಿತ್ಯಿಕ ಗುಣವಲ್ಲ, ಸಮಕಾಲೀನ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅಗತ್ಯವೂ ಹೌದು ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಸಹಿಷ್ಣುತೆ, ತೀರ್ಪಿನ ಆತುರ ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿನಿಂದನೆ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸಂವಾದದ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿರುವ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಮೂರ್ತಿರಾಯರ ಪ್ರಬಂಧಗಳು ಕಲಿಸುವ ಪಾಠ — ವಿಮರ್ಶಿಸಬಹುದು, ಆದರೆ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳದೆ — ಎಂದೆಂದಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಸ್ತುತ. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೂರ್ತಿರಾಯರ ಲಲಿತ ಪ್ರಬಂಧಗಳನ್ನು ಬರಿಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಕಾರದ ಮಾದರಿಗಳಾಗಿ ಅಲ್ಲದೆ, ಒಂದು ಜೀವನದೃಷ್ಟಿಯ ಪಠ್ಯಗಳಾಗಿ ಓದುವ ಅಗತ್ಯವಿದೆ.

ಪರಾಮರ್ಶನ ಗ್ರಂಥಗಳು

೧. ಮೂರ್ತಿರಾವ್, ಎ.ಎನ್. ಸಮಗ್ರ ಲಲಿತ ಪ್ರಬಂಧಗಳು (ವಿಸ್ತೃತ ಆವೃತ್ತಿ). ಮೈಸೂರು: ಡಿ.ವಿ.ಕೆ. ಮೂರ್ತಿ ಪ್ರಕಾಶನ.
೨. ಮೂರ್ತಿರಾವ್, ಎ.ಎನ್. ಹಗಲುಗನಸುಗಳು. ಮೈಸೂರು.
೩. ಮೂರ್ತಿರಾವ್, ಎ.ಎನ್. ಅಲೆಯುವ ಮನ. ಮೈಸೂರು: ಪಬ್ಲಿಷರ್ಸ್ ಆಫೀಸ್, ೧೯೮೪.
೪. ಮೂರ್ತಿರಾವ್, ಎ.ಎನ್. ಮಿನುಗು ಮಿಂಚು. ಮೈಸೂರು.

೫. ಮೂರ್ತಿರಾವ್, ಎ.ಎನ್. ಸಂಜೆಗಣ್ಣಿನ ಹಿನ್ನೋಟ (ಆತ್ಮಚರಿತ್ರೆ). ಮೈಸೂರು.
೬. ಮೂರ್ತಿರಾವ್, ಎ.ಎನ್. ಚಿತ್ರಗಳು-ಪತ್ರಗಳು. ಮೈಸೂರು.
೭. ಮೂರ್ತಿರಾವ್, ಎ.ಎನ್. ಅಪರವಯಸ್ಕನ ಅಮೆರಿಕಾ ಯಾತ್ರೆ. ಮೈಸೂರು.
೮. ಮೂರ್ತಿರಾವ್, ಎ.ಎನ್. ದೇವರು. ಮೈಸೂರು: ಡಿ.ವಿ.ಕೆ. ಪ್ರಕಾಶನ, ೧೯೯೧.
೯. ನಾಗಭೂಷಣ, ತಿ.ಶ್ರೀ. 'ಎ.ಎನ್. ಮೂರ್ತಿರಾವ್'. ಸಾಹಿತ್ಯ ರತ್ನಗಳು. ಕನ್ನಡ ಸಂಪದ ಪ್ರಕಾಶನ.
೧೦. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು. ಸಮ್ಮೇಳನಾಧ್ಯಕ್ಷರ ಪರಿಚಯ ಸಂಪುಟ. ಬೆಂಗಳೂರು.
೧೧. ಕರ್ನಾಟಕ ಸರ್ಕಾರ, ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇಲಾಖೆ. ಪ್ರಶಸ್ತಿ ಪುರಸ್ಕೃತರ ದಾಖಲೆಗಳು.